

Відновлення туристичної інфраструктури після кризи: виклики та перспективи розвитку туризму в Україні

Богатирьова Галина Андріївна¹, Березівська Оксана Йосипівна²

Опубліковано	Секція	УДК
30.12.2024	Освіта/Педагогіка	338.487: 338.98(477)

DOI:<https://doi.org/10.5281/zenodo.14557723>

Анотація. Повномасштабне збройне вторгнення росії на українські території призвело не лише до значних морально-психологічних потрясінь людей, але завдало значної шкоди інфраструктурі, економіці та соціально-політичній сфері, у тому числі й туризму. Дослідження присвячене питанню регенерації туристичної інфраструктури в аспекті повоєнного відновлення України. Метою статті є аналіз викликів та перспектив розвитку туризму у посткризовий період. У дослідженні визначено найбільш впливові чинники в контексті сталого розвитку туристичної галузі. Розроблено рекомендації щодо забезпечення збалансованості поступу туристичних дестинацій. У дослідженні ідентифіковано системні тенденції щодо відновлення туристичної інфраструктури у період повоєнної регенерації. Обґрунтовано необхідність оптимізації управлінської політики на місцевому та регіональному рівнях, на основі оцінювання вразливості туристичної дестинації внаслідок до військової агресії та супутніх кризових соціально-економічних явищ. Запропоновано моделі повоєнного відновлення туристичної галузі в Україні, що враховують специфіку деструкції дестинацій та динаміку показників розвитку туристичної діяльності в кризових умовах.

Ключові слова: сталий розвиток, дестинації, нестабільність, деструкція, моделі відновлення, регенерація.

Restoration of tourism infrastructure after the crisis: challenges and prospects for tourism development in Ukraine

Annotation. Russia's full-scale armed invasion of Ukrainian territories has not only led to significant moral and psychological turmoil among people, but has also caused significant damage to infrastructure, economy, and socio-political sphere, including tourism. The study is devoted to the issue of regeneration of tourism infrastructure in the context of Ukraine's post-war recovery. The purpose of the article is to analyze the challenges and prospects for tourism development in the post-crisis period. The study identifies the most influential factors in the context of sustainable development of the tourism industry. Recommendations are developed to ensure a balanced development of tourist destinations. The study identifies systemic trends

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра професійної освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3790-4735>.

² кандидат економічних наук, доцент, кафедра туризму, Львівський національний університет природокористування, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6892-6238>.

in the restoration of tourism infrastructure in the period of post-war regeneration. The necessity of optimizing management policy at the local and regional levels, based on an assessment of the vulnerability of a tourist destination as a result of military aggression and related socio-economic crises, is substantiated. The models of post-war recovery of the tourism industry in Ukraine are proposed, taking into account the specifics of destruction of destinations and the dynamics of indicators of tourism development in crisis conditions. The study substantiates that the territory of Ukraine was unevenly affected by the destructive impact of the war, and therefore requires a targeted approach and the formulation of proposals in accordance with the current situation and needs. The article proves that crisis phenomena in the tourism infrastructure require improvement of the regional policy in this area, upgrading of the basic principles of exercising the powers and competencies of tourism entities, introduction of effective organizational, legal, economic, and information mechanisms for the development of tourism as a highly profitable sector of the Ukrainian economy.

Keywords: sustainable development, destinations, instability, destruction, recovery models, regeneration.

Вступ

Вторгнення РФ та активні військові дії кардинально вплинули на функціонування українського туризму, як в контексті міжнародних подорожей, так і внутрішнього розвитку туристичних дестинацій. Після повномасштабного вторгнення були введені певні обмеження щодо визначених туристичних шляхів, заборони на відвідування певних місцевостей та туристичних локацій поблизу кордонів. Водночас, війна стала рушійною силою для трансформації туристичної галузі, апгрейду підходів до її стратегічного розвитку.

У зв'язку із зазначеним, актуалізується необхідність аналітики обсягу пошкоджень туристичної інфраструктури та рівня деструкції стратегій сталого розвитку територій. Особливої уваги вимагає ідентифікація потреб учасників туристичних дестинацій, що дозволить розробити максимально комплементарні моделі повоєнного відновлення туризму в Україні.

Проблематика знаходить віддзеркалення у межах сучасних наукових пошуків дослідників. У період із вересня 2023 року по січень 2024 року, за активної практичної підтримки Університету Уппсала (Швеція), було реалізовано масштабне галузеве дослідження у межах просування цільового наукового проєкту, що мало на меті розроблення ефективної моделі антикризового управління туристичними дестинаціями («Anti-crisis management of sustainable tourist destination development with the involvement of stakeholders»). Особлива увага, при цьому, була приділена механізмам залучення стейкхолдерів.

Аналіз сучасних публікацій науковців дозволяє виокремити загальні перспективні шляхи повоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Серед них – поступ медичного, освітньо-ділового та зеленого туризму, впровадження програм підтримки суб'єктів туристичної діяльності та стимулювання їх розвитку, забезпечення міжнародної співпраці щодо взаємодії в сфері туризму, інтенсифікація туристичного інтересу до пам'ятних маршрутів та повоєнних символічних місць [1,2].

Дослідження Sira та ін. [3] присвячені вивченню особливостей функціонування туристичної галузі на основі трансформаційних перетворень під час кризи та нестабільності. Натомість, Rojik та ін. [4], Nosyrjev та ін. [5] зосереджені на розробці напрямів розвитку туристичних компаній, що відновлюватимуть свою діяльність в післявоєнний період. Науковці пропонують апгрейд організаційно-управлінського механізму галузі та реконструкцію туристичної інфраструктури, що, на їх переконання, сприятиме розвитку внутрішнього та в'їзного туризму.

На продовження, Pletsan та ін. [6] вбачають гарантом успішного розвитку досліджуваної сфери належне інституційне забезпечення суб'єктів туристичної діяльності. Також, учені пропонують акцентувати увагу на цифровій трансформації галузі, що відкриє нові можливості для маркетингу та розширення аудиторії шанувальників туристичних дестинацій.

Не зважаючи на суттєвий науковий інтерес до тематики зі сторони сучасних учених, аспекти практичного оцінювання рівня деструкції туристичної інфраструктури, визначення оптимальних першочергових заходів для оптимізації ситуації та прогнозування ймовірних дотичних викликів залишаються дослідженими фрагментарно, вимагаючи розширеного аналізу в сучасному контексті.

Метою статті є аналіз викликів та перспектив розвитку туризму у посткризовий період.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити низку завдань:

- 1) визначити основні чинники деструктивного впливу кризових умов війни на розвиток туристичної галузі;
- 2) розробити рекомендації щодо забезпечення збалансованості поступу туристичних дестинацій на основі системних тенденцій повоєнної регенерації туристичної інфраструктури;
- 3) ідентифікувати напрямки оптимізації управлінської політики на місцевому та регіональному рівнях, на основі оцінювання вразливості туристичної дестинації внаслідок до військової агресії та супутніх кризових соціально-економічних явищ;
- 4) запропонувати моделі повоєнного відновлення туристичної галузі в Україні.

Результати

Кризові явища у туристичній інфраструктурі, як наслідок деструктивного впливу війни в Україні, свідчать про потребу першочергового удосконалення регіональної політики у досліджуваній галузі, що передбачає визначення основних принципів реалізації компетенцій суб'єктів туристичної діяльності. Окрім того, зазначена стратегія вміщує етапи інтеграції ефективних економічних, організаційно-правових та інформаційних механізмів розвитку сфери туризму як високорентабельної галузі економіки України [7].

Основними наслідками кризового впливу вторгнення РФ в контексті туристичної інфраструктури доцільно виділити наступні:

- суттєве скорочення міжнародних туристичних потоків;
- фізичне пошкодження чи руйнування туристичної інфраструктури: готельно-ресторанних комплексів, музеїв, історико-культурних, рекреаційних, курортних об'єктів;
- мінімізація рівня інвестицій у розвиток галузі;
- обмеженість інформації щодо туристичних дестинацій;
- відсутність моніторингових та статистичних даних розвитку сфери туристичних послуг.

Оцінювання нанесеної шкоди туристичним дестинаціям України доцільно проводити із використанням трьох груп показників рівня вразливості туристичної локації внаслідок військової агресії:

- показники рівня нанесеної шкоди внаслідок російської агресії;
  - показники соціально-економічних наслідків для локації;
  - показники рівня готовності до регенерації і подолання наслідків та викликів кризи.
- Варто зауважити, що до показників рівня нанесеної шкоди відносяться:
- обсяг руйнувань інфраструктурних об'єктів;
  - обсяг руйнувань чи пошкоджень об'єктів історико-культурної спадщини;
  - обсяг шкоди, нанесеної довкіллю;

- обсяг руйнувань чи пошкоджень об'єктів туристичної інфраструктури;
- рівень незадоволеності (дискомфорту) підприємців сфери гостинності регіону, який спричинений нанесеною шкодою;
- рівень незадоволеності (дискомфорту) мешканців громади, який спричинений нанесеною шкодою;
- рівень незадоволеності (дискомфорту) туристів (гостей регіону), який спричинений нанесеною шкодою [8].

Показники соціально-економічних наслідків для локації демонструють характер впливу кризових умов на показники соціально-економічного розвитку територій, в цілому, та з точки зору їх впливу на розвиток туризму, зокрема [9]. Зазначена група показників дозволяє визначити рівень соціально-економічних наслідків для сфери туризму та передбачає визначення:

- динаміки показника туристичного потоку до туристичної дестинації;
- динаміки кількості активно діючих підприємств сфери гостинності;
- агрегованого показника зайнятості внутрішньо переміщених осіб у сфері гостинності;
- динаміки скорочення персоналу підприємств сфери гостинності;
- кількості релокованих підприємств (підприємців) сфери туризму.
- Водночас, показники рівня готовності до регенерації і подолання наслідків та викликів кризи слугують детермінантами вихідних позицій громад з огляду на готовність до відновлення та подолання наслідків кризи [10]. До них належать:
- показники рівня залученості стейкхолдерів до процесу обговорення антикризових заходів;
- ефективності комунікацій у горизонтальному та вертикальному напрямках,
- наявність стратегії визначення туризму стратегічним пріоритетом розвитку громади.

Застосування зазначених трьох груп показників дозволяє виявити певні системні характеристики туристичних дестинацій, які слугуватимуть базисом для формування матриці оцінки території з урахуванням відповідності наступним критеріям:

- обсяг та характер пошкоджень інфраструктури та туристичних об'єктів;
- вплив на навколишнє середовище;
- рівень незадоволеності мешканців, підприємців та туристів (відвідувачів);
- динаміка туристичного потоку;
- ділова активність в сфері гостинності.

На сьогодні є очевидним, що територія України зазнала шкоди нерівномірно, а отже потребує адресного підходу та формування пропозицій відповідно до актуального стану і потреб. Загалом, доцільно виокремити три основні моделі відновлення туристичної інфраструктури після кризи за різними сценаріями, з урахуванням рівня та характеру пошкоджень.

Перша модель – модель відбудови.

Дана модель є пріоритетною в разі значного пошкодження інфраструктури, знищення об'єктів історико-культурної спадщини, а також у випадку, коли територія наділена певними обмеженнями для відвідувань через ризики замінування чи забруднення залишками військових об'єктів.

Модель відбудови передбачає:

- оптимізацію системи управління, що знаходить практичне вираження у проєктному менеджменті, тісній взаємодії з місцевими мешканцями, залученні стейкхолдерів;
- відновлення інфраструктури, що спрямована на «зелений» туризм, формування банку проєктів, використання зруйнованої інфраструктури як перформансу та туристичного ресурсу, залучення донорів та інвесторів;

- цифровізацію системи маркетингу галузі туризму, впровадження віртуального інструментарію та імерсивних технологій;
- залучення можливостей міжнародної підтримки.

Друга модель – **модель інклюзивного регіонального відновлення.**

Дана модель є пріоритетною в разі середнього рівня пошкодження інфраструктури та знищення об'єктів історико-культурної спадщини, за умов помірної шкоди довкіллю, коли туристичні потоки частково збереглися, а наявна ділова активність в регіоні формує передумови для швидкого відновлення інфраструктури.

Модель відбудови передбачає:

- впровадження системи управління спільної взаємодії, в тому числі, публічно-приватного партнерства;
- розвиток інформаційної інфраструктури на основі принципу безбар'єрності;
- розвиток соціальної інклюзивності;
- створення креативного простору, спільних маркетингових та діалогових хабів для апгрейду туристичних дестинацій місцевого значення;
- трансформацію підходів до формування туристичних пропозицій, що передбачає створення комплексних туристичних продуктів;
- розвиток комунікацій для формування аудиторії внутрішніх туристів.

Врешті, третя модель – модель сталого розвитку туристичної галузі.

Зазначена модель вбачається доцільною для впровадження у разі, коли інфраструктура фактично не пошкоджена, стан навколишнього природного середовища залишається задовільним, туристичні пропозиції диверсифіковані, а ділова активність здатна до активного поступу.

Модель сталого розвитку туристичних дестинацій передбачає:

- практичне впровадження концепції «нульової емісії» та зеленого туризму;
- впровадження системи моніторингу індикаторів сталого розвитку;
- співпрацю влади, бізнесу та науково-освітніх установ;
- перевагу проектам створення рекреаційних локацій;
- апгрейд цінностей та традицій функціонування туристичної сфери;
- розвиток сільського, оздоровчого та активного туризму;
- міжсекторальну взаємодію;
- підвищення рівня доступності туристичних послуг для населення;
- створення та просування «брендів» сталого туризму.

Запропоновані моделі відновлення туристичної інфраструктури у повоєнний час дадуть можливість поетапного повоєнного відновлення сталого туризму в громадах із врахуванням рівня та характеру пошкоджень і динаміки показників розвитку туризму. Особливо варто зауважити, що трансформація туристичної сфери в умовах невизначеності вимагає динаміки підходів до формування управлінських рішень [11]. Апгрейд управління туризмом у період посткризової регенерації повинен бути спрямований на ефективну адаптацію діяльності суб'єкту туристичного ринку до умов нестабільності соціально-економічного середовища [12].

У даному контексті, виокремлення факторності впливів, яке має бути актуалізоване при ймовірнісному моделюванні, повинно реалізовуватись на базисі класичної методології ризик-менеджменту, де враховуються не лише ймовірнісні характеристики, але й рівень їх впливу. Особливою значущістю, при цьому, наділені інструменти економічного стимулювання розвитку туристичних дестинацій [13]. Пільгове оподаткування, гранти та дотації, а також ефективне залучення іноземних інвесторів спроможні не лише регенерувати пошкоджену туристичну інфраструктуру у найкоротші терміни, але й забезпечити конвергенцію аспектів сталого туризму,

економічної доцільності та екологічної безпеки в умовах нестабільності соціально-економічного поля [14].

Важлива роль, також, повинна відводитись співробітництву та координації між рівнями влади, тобто визначенню механізмів співробітництва та взаємодії між місцевими та центральними владами в контексті розвитку туристичної галузі. Забезпечення ефективного місцевого самоврядування сприяє рівномірному розподілу ресурсів та фінансів, розвитку інфраструктури та підтримці економічного зростання на різних територіях [15]. Це створює умови для сталого соціально-економічного розвитку всієї країни, у тому числі, туризму.

Синергізована фінансово-бюджетна спроможність територіальних громад є необхідним аспектом їх розвитку та забезпечення стабільності. Територіальні громади, як наслідок процесу децентралізації, отримали значну автономію у сфері фінансів та бюджетування. Важливим аспектом є не лише обсяги виділеного бюджету, але й ефективність його використання, прозорість управління та здатність максимально задовольняти потреби місцевого населення.

Окремі ресурси, зокрема, благодійна допомога чи інвестиції, можуть позиціонуватись водночас як зовнішніми, так і внутрішніми. Територіальні громади, окрім того, отримали можливості доступу до інших зовнішніх фінансових ресурсів. Зокрема, місцева рада наділена правом реалізації внутрішніх та зовнішніх місцевих запозичень до бюджету територіальної громади, у тому числі, через отримання позик та кредитів від міжнародних фінансових організацій, що володіє потенціалом в контексті відновлення та розвитку туристичної сфери.

Тому, місцеве самоврядування не лише є важливим елементом системи влади, але й механізмом для сприяння активності громадян та забезпечення належного рівня життя в різних частинах країни. Забезпечення ефективного місцевого самоврядування важливо для забезпечення рівномірного розвитку різних територій та задоволення потреб місцевого населення [16].

Серед основних аспектів, які підтримують процес ефективної регенерації туристичних дестинацій:

1) асекурація адекватного фінансового забезпечення для місцевих органів, що дозволяє їм виконувати свої функції та реалізовувати проекти, спрямовані на розвиток туристичної сфери;

2) апгрейд оснащення місцевих органів влади для розробки та впровадження програм та ініціатив, які відповідають потребам конкретної території та її мешканців в аспектах розвитку туристичної сфери;

3) забезпечення прозорості та участі громадян у проектах регенерації туристичної інфраструктури;

4) забезпечення місцевою владою розвитку інфраструктури, такої як дороги, комунікації, енергетика, що слугує каталізатором туристичного поступу територій;

5) забезпечення умов для підтримки підприємництва та розвитку малого бізнесу на місцевому рівні, що сприяє інтенсивному відновленню туристичної інфраструктури [17].

Концепція реформи децентралізації передбачає процес делегування повноважень і фінансових ресурсів з реформуванням базових сфер соціально-економічних регіональних систем. На сьогодні основними джерелами місцевого фінансування вбачаються податкові надходження, зокрема, місцеві збори та податки, неподаткові надходження, міжбюджетні трансферти – субвенції та дотації, частина загальнодержавних податків [18].

Варто виокремити бюджетні надходження територіальної громади від державного та інших місцевих бюджетів, що мають назву офіційних міжбюджетних трансфертів: гарантована державою заробітна плата педагогам, наприклад, або кошти інших

обласних і районних бюджетів на спільні проекти інтенсифікації соціально-економічного розвитку (будівництво або ремонт стратегічно важливих доріг, відновлення пам'яток культури тощо) [19]. Це все слугує додатковим резервом економічного стимулювання процесів відновлення туристичної галузі в Україні в період повоєнного відновлення.

Серед пріоритетних стратегічних орієнтирів регенерації сфери туризму в повоєнний час Україні вбачаються розгалуження інфраструктури туристичних послуг та оцифрування рішень, розвиток туризму в потрійній векторності згідно з туристичною направленістю, інвестиційною проектною діяльністю та локальною специфікою та формування конкурентної переваги України, просування унікальних українських брендів за кордоном.

Висновки

На базисі проведення аналітики обсягу і характеру нанесеної шкоди, виявлення системних тенденцій щодо відновлення сталого розвитку туризму та їх об'єктивного оцінювання, було реалізовано уніфікацію стратегічних завдань щодо розвитку туризму на рівні досліджуваних громад, а також підвищення мотивації органів місцевого самоврядування. Розроблено методологію оцінки вразливості туристичної дестинації внаслідок військової агресії та сформовано моделі повоєнного відновлення туризму.

За підсумками проведеного дослідження встановлено, що територія України зазнала шкоди нерівномірно, а отже потребує адресного підходу та формування пропозицій відповідно до актуального стану і потреб. З цією метою було запропоновано три моделі повоєнного відновлення сталого туризму в громадах, враховуючи рівень та характер пошкоджень і динаміки показників розвитку туризму: модель відбудови, модель інклюзивного регіонального відновлення туризму, модель сталого туризму.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у формуванні практичного управлінського інструментарію та основі ймовірного моделювання та цифрового інструментарію, що дозволить ідентифікувати максимальний туристичний потенціал дестинацій та реалізувати індивідуалізований підхід до процесу їх повоєнного розвитку.

Список використаних джерел

1. Motsa A., Shevchuk S., & Sereda N. (2022). Prospects of the post-war recovery of tourism in Ukraine. *Economita and society*, 41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
2. Zarubina A., & Demchuk L. (2022). Peculiarities of tourism in a state of war. *Economita and society*, 41. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
3. Sira E., Holubets I., & Bezruchenkov Y. (2022). Post-war recovery of tourism in Ukraine. *Economics and enterprise management*, 68. 155-158. <https://doi.org/10.32782/infrastructure68-27>
4. Rojik, O. R., & Nedzvecjka, O. V. (2022). Shljakhy rozvytku turystychnoji sfery Ukrainy u vojennyj period. *Naukovyj visnyk Khersonskogo derzhavnogo universytetu. Serija: ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: economic sciences*, 46. 11–15. <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2022-46-2>
5. Nosyrjev, O., Dedilova, T., & Tokar, I. (2022). Rozvytok turyzmu ta industriji ghostynnosti v strateghiji postkonfliktnogho vidnovlennja ekonomiky Ukrainy. *Socialjno-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state*, 1(26). 55–68. <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>
6. Pletsan K., Havryliuk A., Poberezhets H., Yurova T., Bilov V., & Polotnianko O. (2023). Digital Transformation of Preservation and Restoration of Ukraine's Cultural Heritage. *Studies in Media and Communication*, 11(7). <https://doi.org/10.11114/smc.v11i7.6514>

7. Streimikiene, D., Svagzdiene, B., Jasinskas, E., & Simanavicius, A. (2021). Sustainable tourism development and competitiveness: The systematic literature review. *Sustainable development*, 29(1). 259-271. <https://doi.org/10.1002/sd.2133>
8. Rasoolimanesh, S. M., Ramakrishna, S., Hall, C. M., Esfandiar, K., & Seyfi, S. (2023). A systematic scoping review of sustainable tourism indicators in relation to the sustainable development goals. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(7). 1497-1517. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1775621>
9. Abiltarova E., Poberezhets H., Androshchuk I., & Burak V. (2022). The Methods for Improving Vocational Education and Training in Modern Conditions. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(12). 203-211. <https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i12.5483>
10. Higgins-Desbiolles, F. (2020). The “war over tourism”: Challenges to sustainable tourism in the tourism academy after COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(4). 551-569. <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1803334>
11. Bazhenova, S., Pologhovsjka, Ju., & Bykova, M. (2022). Realiji rozvytku turyzmu v Ukraini na suchasnomu etapi Naukovi perspektyvy. *Scientific perspectives*, 5(23). 168-180. [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5\(23\)-168-180](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-5(23)-168-180)
12. Scott, D. (2021). Sustainable tourism and the grand challenge of climate change. *Sustainability*, 13(4). <https://doi.org/10.3390/su13041966>
13. Font, X., Torres-Delgado, A., Crabolu, G., Palomo Martinez, J., Kantentbacher, J., & Miller, G. (2023). The impact of sustainable tourism indicators on destination competitiveness: The European Tourism Indicator System. *Journal of Sustainable Tourism*, 31(7). 1608-1630. <https://doi.org/10.1080/09669582.2021.1910281>
14. Roxas, F. M. Y., Rivera, J. P. R., & Gutierrez, E. L. M. (2020). Mapping stakeholders' roles in governing sustainable tourism destinations. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45. 387-398. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.09.005>
15. Hall, C. M. (2021). Constructing sustainable tourism development: The 2030 agenda and the managerial ecology of sustainable tourism. *Activating critical thinking to advance the sustainable development goals in tourism systems*. 198-214. Routledge.
16. Khan, A., Bibi, S., Ardito, L., Lyu, J., Hayat, H., & Arif, A. M. (2020). Revisiting the dynamics of tourism, economic growth, and environmental pollutants in the emerging economies—sustainable tourism policy implications. *Sustainability*, 12(6). <https://doi.org/10.3390/su12062533>
17. León-Gómez, A., Ruiz-Palomo, D., Fernández-Gámez, M. A., & García-Revilla, M. R. (2021). Sustainable tourism development and economic growth: Bibliometric review and analysis. *Sustainability*, 13(4). 2270. <https://doi.org/10.3390/su13042270>
18. Hysa, B., Karasek, A., & Zdonek, I. (2021). Social media usage by different generations as a tool for sustainable tourism marketing in society 5.0 idea. *Sustainability*, 13(3). 1018. <https://doi.org/10.3390/su13031018>
19. Chenavaz, R. Y., Leocata, M., Ogonowska, M., & Torre, D. (2022). Sustainable tourism. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 143. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2022.104483>